

УДК 332.334.12.4
JEL Classification: Q12, Q13

Попова Т.В.,
канд. екон. наук, доц. кафедри економіки,
Таврійський державний агротехнологічний університет,
Іщенко А.В.,
аспірантка*,
НДІ «Укрпромагропродуктивність»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН НА БАЗІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Постановка проблеми. За сучасних умов однією з особливостей функціонування аграрного сектору економіки України є домінування особистих селянських господарств у цілій низці галузевих напрямків. Протягом останніх 5-ти років у картоплярстві питома вага даної категорії сільгоспвиробників в загальній структурі становила понад 95%, у виробництві плодово-ягідних культур – перевищувала 80%, в овочівництві – понад 86%. Також досить суттєві позиції зазначеної групи аграріїв і галузі тваринництва. Частка їхньої продукції за аналізований термін у виробництві молока становила близько 75%, у бджільництві – понад 95%, у вівчарстві – перевищувала 85%.

Таким чином, очевидно, що селянські господарства мають значний потенціал для свого розвитку, враховуючи фактичну відсутність конкуренції по зазначених галузевих напрямках з боку великих сільськогосподарських підприємств (і навіть фермерських господарств), а також приймаючи до уваги наявність власних земельних та трудових ресурсів. Разом із цим, слід відмітити, що процес ефективного розвитку малих форм аграрного виробництва значною мірою стримується недостатнім рівнем міжгосподарської співпраці серед сільгоспвиробників. Важливу роль у даному аспекті має відігравати створення системи об'єднань кооперативно-корпоративного типу як форми інтеграції та консолідації ресурсного потенціалу суб'єктів аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відмітити, що теоретико-методичні засади розвитку кооперативних відносин на базі малих форм аграрного виробництва знайшли своє відображення в працях М. І. Туган-Барановського, О. В. Чаянова, О. М. Челінцева та ін. Зокрема, М. І. Туган-Барновський бачив в кооперації засіб соціального об'єднання селян, їхньої інтеграції у єдину спільноту, яка може більш успішно відстоювати власні інтереси.

Сучасні проблеми розвитку обслуговуючої кооперації як однієї з форм неприбуткових організацій в аграрному секторі економіки України розглядалися в роботах В. К. Збарського, М. М. Кропивка, С. В. Кальченка, О. Г. Шпикуляка та ін. Зокрема, С. В. Кальченко наголошує на необхідності створення системи підготовки фахівців для представників сфери малого аграрного підприємництва. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого вивчення перспективи розвитку обслуговуючої кооперації як важливого напрямку забезпечення ефективного функціонування особистих селянських господарств з урахуванням сучасних тенденцій розвитку національної економіки та глобальних трендів становлення господарського механізму.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування напрямків розвитку обслуговуючої кооперації в системі аграрного сектору економіки України на базі особистих селянських господарств, враховуючи світові та національні соціально-економічні тренди.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ефективності роботи ОСГ, збільшення доходів від виробництва і продажу власної продукції можливо шляхом об'єднання зусиль селянських господарств, їх включення в кооперативний рух. Розвиток сільських кооперативів (виробничих, постачальницьких, збутових, споживчих та ін.) передбачає вдосконалення переробної та обслуговуючої сфер, торгівлі, тим самим сприяючи підвищенню зайнятості сільського населення, покращення соціального клімату в сільській місцевості [1].

У зв'язку з цим у світовій практиці широкого розвитку набуло кооперування у сферах, що надають послуги сільськогосподарському виробникові в організації таких процесів, як збут і переробка виробленої продукції, матеріально-технічне забезпечення та інші види обслуговування виробництва шляхом створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Через систему кооперативів, що належать безпосередньо сільгоспвиробникам, реалізується понад 50% продукції молочарства в Бельгії, Великобританії, Польщі, а в Нідерландах, Австрії та Данії ця частка сягає 95%. Практично 90% молокозаводів у країнах Європейського Союзу та Північної Америки є кооперативними [2].

* Науковий керівник: Свиноус І.В. – д-р екон. наук, проф.

Статус сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (СОК) як неприбуткової організації є обґрунтованим, якщо розглядати кооператив як «продовження» сільськогосподарської діяльності його членів, створене для забезпечення ефективної роботи цих господарств, а не для одержання прибутків, як це мають за мету сільськогосподарські підприємства.

Статус «неприбуткової організації» прискорив темпи створення СОКів протягом 2009–2014 рр. Проте залишається високою частка недіючих сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, що свідчить про суттєві проблеми розвитку кооперативного руху на селі.

Щодо кількості зареєстрованих сільськогосподарських споживчих кооперативів, то необхідно зазначити широке поширення різного роду неформальних об'єднань, що мають подібні з кооперативами риси, які в цілому можна віднести до стихійних незареєстрованих кооперативів. Вони виникають між сільськогосподарськими виробниками всіх форм господарювання, але надто часто – між сільськогосподарськими підприємствами та власниками ОСГ, між ОСГ у формі сусідської та спорідненої взаємодопомоги [3].

Поширення неформальної кооперації пояснюється здебільшого двома причинами. Перша причина полягає в тому, що дрібні сільськогосподарські підприємці часто налагоджують кооперативні відносини не стільки для розвитку великотоварного виробництва, скільки для того, щоб забезпечити виживання (просте відтворення). Друга причина – неформальні об'єднання уникають проблем, пов'язаних із реєстрацією, а також зі сплатою податків (їхнім членам набагато вигідніше платити податки як власника ОСГ, ніж підлягати подвійному оподаткуванню – у кооперативі та індивідуально) [4].

У процесі дослідження встановлено, що основними чинниками, які стоять на перешкоді розвитку СОКів, є:

1. Неврегульованість чинного законодавства у сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, зокрема невідповідність Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» нормам Цивільного і Господарського кодексів України та Закону України «Про кооперацію», що на практиці призводить до значних непорозумінь і створює додаткові перешкоди на шляху формування й розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів [5; 6].

У Законі України «Про кооперацію» допущено ряд інших неточностей і неоднозначних трактувань. Наприклад, у статті 2 наведено визначення терміна «членський внесок», яким є «грошовий неповоротний внесок, який періодично сплачується членом кооперативного об'єднання для забезпечення поточної діяльності кооперативного об'єднання». Статтею 19 цього ж Закону визначено, що джерелами формування майна кооперативу є «вступні, членські та цільові внески його членів, паї та додаткові паї» [6].

Разом із тим, потребують доопрацювання та внесення уточнень у Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу з питання створення та організації його господарської діяльності.

2. Протягом багатьох років не врегульовано податковий статус сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відповідно до специфічної економічної природи їхньої діяльності.

Оцінюючи діяльність сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, можемо констатувати, що нині більшість із них виконують функції суб'єктів підприємницької діяльності з надання послуг. Саме ця обставина призводить до концентрації їх у сільських населених пунктах із населення понад 1000 осіб (табл. 1).

Таблиця 1

Сільські населені пункти за наявністю сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 1 січня 2014 р.

Кількість населених пунктів	Усі населені пункти	у тому числі з чисельністю жителів						
		-49	50-99	100-199	200-299	300-499	500-999	1000-
СОК	529	7	5	27	32	75	170	213
% до всього	100,0	1,3	0,9	5,1	6,0	14,2	32,1	40,3
відсутні СОК	26507	4677	2802	3885	2775	4043	4939	3386
% до всього	100,0	17,6	10,6	14,7	10,5	15,3	18,6	12,8
кількість СОК	603	7	5	30	32	76	189	264
% до всього	100,0	1,2	0,8	5,0	5,3	12,6	31,3	43,8

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Проте їх мінімальна кількість спостерігається у селах з чисельністю жителів до 200 осіб, які мають суттєві проблеми з обробітком земельної ділянки, збутом сільськогосподарської продукції, особливо тваринницької, тощо.

Більшість жителів села ще не готові об'єднуватися, як свідчать результати проведеного нами опитування: лише 6,4% селян погодилися б об'єднатися у кооператив, 34,1% респондентів відмовилися б, решта – вагалися з відповіддю. Ще менша кількість жителів села (4,0%) змогли б самостійно організувати такий кооператив, а довірили б його створити фахівцю, наприклад, випускнику аграрного університету, – 20,4% опитаних. Цілями об'єднання кількох селянських господарств, на думку учасників анкетного опитування, можуть бути взаємна підтримка односельців у важких обставинах (про це свідчать відповіді 29,1% респондентів), взаємна допомога у виробництві сільгосппродукції (13,7%), реалізація виробленої продукції (7,0%), закупівля кормів, насіння, добрив (5,4%). Третина опитаних (31,1%) стверджують, що в їхньому селі є товарні особисті селянські господарства, з якими можна було б об'єднатися в кооператив, що свідчить про досить розвинену соціальну мережу.

Всупереч деякій пасивності та упередженості в судженнях респондентів про можливість створення сільських кооперативів жителі села (більше 50%), в ході опитування досить охоче висловлювали ідеї з приводу того, яку продукцію було б вигідніше виробляти і реалізовувати, об'єднавши зусилля декількох господарів у сільських населених пунктах. Це можуть бути, згідно з відповідями власників ОСГ, м'ясо (24,1%), молоко і молочні продукти (16,4%), кури (12,0%), яйця (8,4%).

Розглядаючи перспективи розвитку міжгосподарських об'єднань кооперативно-корпоративного типу, основу яких мають складати селянські господарства України, нами виділяються наступні чинники, що визначають сучасний стан та подальші напрямки даного процесу:

1. Глобальні фактори. До загальносвітових чинників, на нашу думку, слід віднести адаптацію усіх сфер економічної діяльності до принципів моделі постіндустріального інформаційного суспільства, де основним фактором виробництва стає знання, а рівень ефективності його використання визначає ступінь успішності суб'єкта підприємницької діяльності. Також необхідно відзначити взаємосуперечливі тенденції щодо глобалізації світового економічного простору та намагання урядових інститутів провідних країн світу захищати інтереси власного бізнесу. Брекзит, торгівельні війни Китаю та США є лише підтвердженням даної тези.

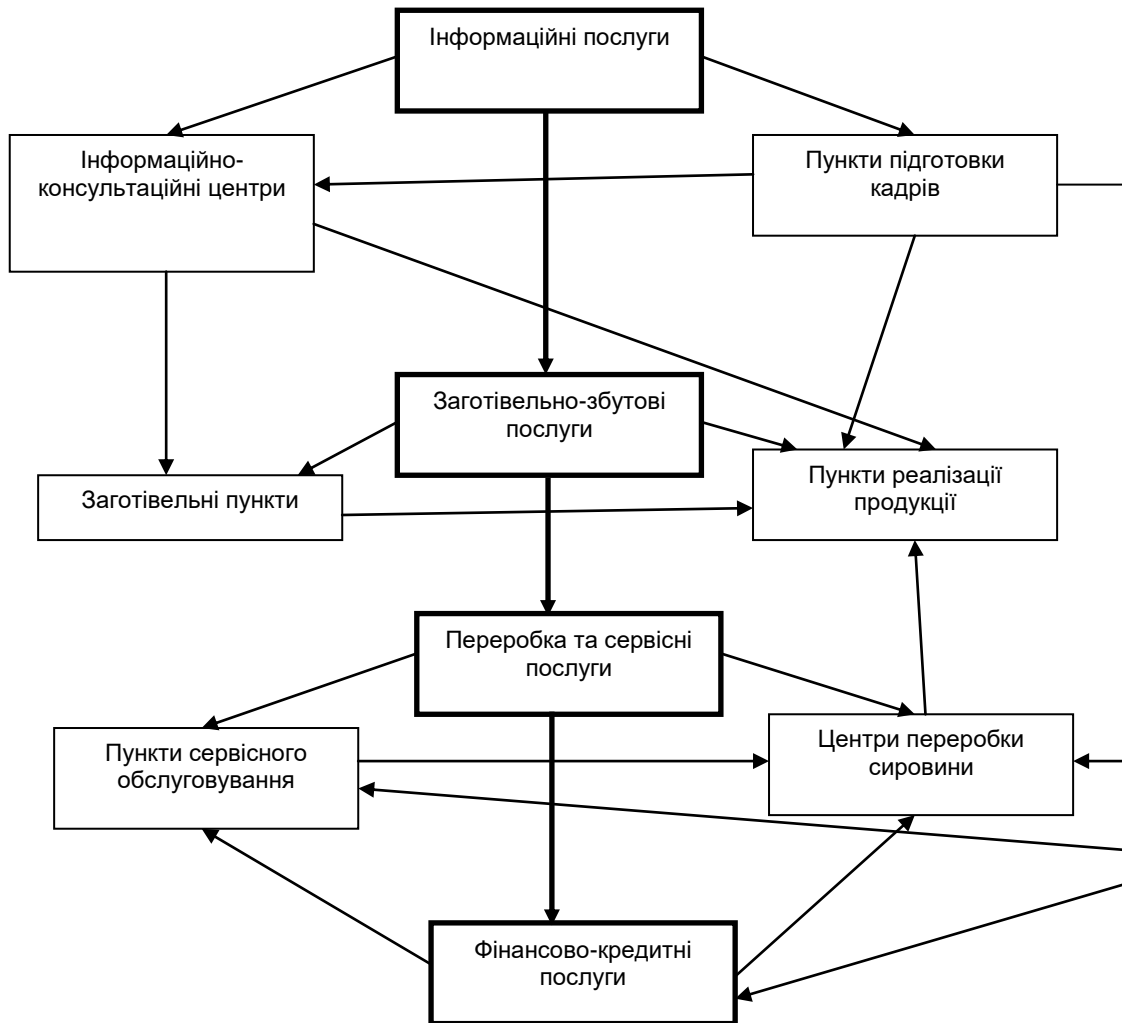
За цих умов відбувається загострення конкурентної боротьби між сільгоспвиробниками на зовнішніх ринках, що негативно позначається на характері функціонування малих господарських формуваль. Останній факт мав стимулювати процес консолідації зусиль селянських господарств з метою спільної протидії зовнішнім загрозам.

2. Національні фактори. Аналізуючи внутрішні чинники, що впливають на процес розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі економіки України, треба відмітити наступні обставини. З одного боку, спостерігається активне декларування представниками державних інститутів тези щодо визначальної ролі селянського способу господарювання у справі збереження українського села як соціальної, економічної та адміністративної одиниці. Це відображається у загальнонаціональних та регіональних програмах розвитку аграрного сектору та суб'єктів малого бізнесу, законодавчих ініціативах, покликаних прискорити процес розвитку обслуговуючої кооперації серед представників даного сегменту сільськогосподарського виробництва та ін. [7; 8]. Разом з цим, селяни виявляються реально відстороненими від участі у прийнятті рішень щодо перспектив власного функціонування.

Приймаючи до уваги зазначені обставини, нами пропонується до реалізації проект створення системи обслуговуючої кооперації для суб'єктів малого аграрного виробництва. Його основною метою є підвищення рівня ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва даної групи аграріїв за рахунок їхньої інтеграції у мережу багатогалузевих кооперативних об'єднань. Впровадження проекту має носити виважений та поетапний характер (рис. 1).

Перший етап. Передбачає створення обслуговуючих кооперативів, основною метою діяльності яких є надання своїм членам інформаційно-консультаційних послуг в сфері планування господарської діяльності, оцінки її результатів у відповідності до специфіки їхнього функціонування, а також моніторинг загальнонаціональних та регіональних трендів в економічному середовищі. На даному етапі одним з важливих завдань є аналіз проблеми кадрового забезпечення для членів кооперативного утворення, чіткого визначення необхідних професійних компетенцій.

Другий етап. Передбачає формування системи логістичних центрів, метою яких має стати забезпечення ефективного збереження та реалізації сільськогосподарської продукції, уникаючи зайвих втрат при зберіганні, а також енергетичних затрат при транспортуванні сировини. Слід відмітити, що на попередньому етапі селянські господарства повинні забезпечити себе кваліфікованими фахівцями із організації виробничо-господарської діяльності на науково обґрунтованих засадах. Як відомо, за сучасних умов однією з проблем, що стримує розширення масштабів виробництва, є саме питання збуту сільськогосподарської продукції, яке тісно пов'язане із її належним зберіганням.

Рис. 1. Напрями створення системи обслуговуючої кооперації на базі селянських господарств

Джерело: авторська розробка

Третій етап. На даному етапі селянські господарства мають сформувати серед себе обсяги виробництва сільськогосподарської сировини, достатні для завантаження переробних потужностей у відповідних обсягах та галузевих напрямках. Слід відмітити, що організація примітивної переробки рослинницької та тваринницької сировини можлива ще на другому етапі задля розширення асортименту продукції (у випадку її реалізації через мережу власних магазинів). Проте лише промисловий спосіб дозволить селянам більш-менш повноцінно конкурувати із представниками крупного аграрного бізнесу, що функціонують в даній сфері.

Ще одним напрямком діяльності є надання сервісних послуг. Перш за все, це технічне обслуговування засобів виробництва, кількість та рівень складності яких мають зростати разом із збільшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції серед членів обслуговуючих кооперативів. Також сюди входять питання, пов'язані із встановленням, ремонтом та заміною обладнання, надання користувачам відповідною консультаційної допомоги. Слід відмітити, що успішна реалізація третього етапу є неможливою без наявності кваліфікованих фахівців, підготовкою яких мають займатися згадані вище консультаційні центри.

Четвертий етап. Його метою є формування системи власного фінансово-кредитного забезпечення ефективної економічної діяльності селянських господарств. Способи інтеграції фінансових ресурсів та механізм їх утворення на базі малих форм аграрного виробництва було розроблено ще в XIX ст. засновниками руху кредитних спілок. О. В. Чайнов, узагальнивши та адаптувавши європейський досвід до потреб селянських господарств, чітко визначив основні завдання, яких мають досягти аграрії, а також окреслив коло проблем, із якими стикаються ініціатори створення кредитних спілок [9]. На нашу думку, створення елементів системи кредитної кооперації має остаточно завершити формування мережі обслуговуючих кооперативів, коли селяни не тільки матимуть певні обсяги вільних коштів, достатніх для вступних і пайових внесків, а й навчатися

довіряти один одному, привчаться до думки щодо необхідності спільного ведення господарської діяльності як запоруки власної підприємницької успішності.

Серед основних проблем, що стримують практичну реалізацію даного проекту, слід відмітити відсутність постійно діючого механізму співпраці між представниками малого аграрного бізнесу та регіональними науково-навчальними центрами, на базі яких має здійснюватися початковий етап. Складність та багатогранність сучасного інформаційного простору не дає змогу непідготовленому користувачу самостійно знаходити потрібний матеріал та ефективно ним користуватися. Цей факт має особливе значення, приймаючи до уваги необхідність адаптації системи вітчизняного малого аграрного підприємництва до принципів моделі постіндустріального інформаційного суспільства.

Висновки з проведеного дослідження. Оцінюючи перспективу розвитку кооперативних відносин ОСГ між собою та з сільськогосподарськими підприємствами, можна прогнозувати, що подальший їх розвиток буде залежати від двох основних чинників: підвищення загального рівня доходів сільського населення за рахунок інших джерел, що призведе до перетворення більшої частини ОСГ в «хобі-ферми»; модернізація виробничого процесу у високотоварних сільськогосподарських підприємствах, що забезпечить високий рівень виробництва основних видів тваринницької продукції.

Розвиток горизонтальної кооперації шляхом формування виробничих кооперативів призведе, на нашу думку, до процесу «розселення», тобто до втрати основних рис, характерних селянству як соціальному прошарку суспільства [10]. Як відзначає Т. Шанін, всупереч теорії «селянського господарства» О. В. Чайнова: «Горизонтально організований кооператив розітне типові для традиційного селянського суспільства «вертикальні» лінії соціальної організації: влада, розподіл праці та взаємна підтримка (взяти хоча б патріархальні відносини між сусідами). Іншими словами, підриваючи звичні підвалини, такий кооператив не обіцяє натомість очевидних економічних вигод. Отже, впровадження горизонтальної кооперації буде неминуче пов'язане з подоланням опору селянських мас. Під загрозу будуть поставлені основи зацікавленості селян у результатах своєї праці, що особливо небезпечно в сільському господарстві, де неможливо застосувати ті ж методи кількісного або якісного контролю виробництва, як у промисловості. Це спричинить за собою запекле зіткнення між чужинцями, повноважними представниками держави і місцевими селянськими ватажками. А в результаті – знищення і без того мізерних ресурсів, і так само не менш цінних кадрів організаторів і практиків землеробства» [11].

У роботі О. В. Чайнова непрямым чином поставлене ще одне запитання, яке було остаточно сформульоване вченими наступного покоління. Радянський «кооператив горизонтального типу» в будь-якому випадку не обіцяв селянинові нічого доброго: з одного боку, той втрачав свою відносну свободу дрібного господаря, а з іншого – так і не отримував восьмигодинного робочого дня, твердої зарплати або пенсії по старості, тобто всього того, що надається промисловим працівникам» [11].

У системі, заснованій на врахуванні економічних інтересів усіх суб'єктів інтеграції, створені основи для поєднання й узгодження їхніх інтересів, включаючи і ОСГ, і в кінцевому підсумку повинно позначитися, по-перше, на обсягах переробки продукції ОСГ, по-друге, на створенні умов для нагромадження та розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств, по-третє, створення основи для розвитку ОСГ населення в інтеграції з суспільним виробництвом.

Бібліографічний список

1. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику: монографія / А. С. Даниленко, О. М. Варченко, І. В. Артимонова та ін. Біла Церква: Білоцерківський держ. аграр. ун-т, 2011. 260 с.
2. Прокопа І. В., Беркута Т. В. Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку. Київ: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2011. 240 с.
3. Тимченко Ю. В. Формування кооперативних організацій в Україні. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 1. С. 108-113.
4. Демчак І. М. Соціально-економічна сутність особливих селянських господарств. *Продуктивність агропромислового виробництва. Економічні науки*. 2014. Вип. 25. С. 3-7.
5. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР (в редакції від 19.01.2013 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-vr> (дата звернення: 20.11.2019).
6. Про кооперацію: Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV (в редакції від 06.11.2014 р.). URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1087-15> (дата звернення: 20.11.2019).
7. Калачевська Л.І. Сільськогосподарська кооперація у контексті інноваційного розвитку сільських територій в Україні. *Інтелект XXI*. 2018. № 6. С. 61-65.
8. Піменова О. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як чинник конкурентного господарювання малих і середніх господарств в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2013. Вип. 148. С. 58-61.

9. Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. Москва: Наука, 1991. 454 с.

10. Варченко О.М., Свиноус І.В., Демчак І.М. Сучасний стан та проблеми розвитку особистих селянських господарств в Україні. *Вісник аграрної науки*. 2013. № 11. С. 55-59.

11. Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире / пер. с англ., сост. Т. Шанина; под ред. А.В. Гордона. Москва: Издательская группа «Прогресс» «Прогресс-Академия», 1992. 432 с.

References

1. Danylenko, A.S., Varchenko, O.M., Artimonova, I.V. et al. (2011), *Silskohospodarska kooperatsiia: zarubizhnyi dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia u vitchyznianu praktyku* [Agricultural cooperation: foreign experience and prospects for implementation in domestic practice], monograph, Bilotserkivskiy derzh. ahrarn. un-t, Bila Tserkva, Ukraine, 260 p.

2. Prokopa, I.V. and Berkuta, T.V. (2011), *Hospodarstva naseleння v suchasnomu ahrarnomu vyrobnytstvi i silskomu rozvytku* [Households in modern agricultural production and rural development], Instytut ekonomiky ta prohnozuvannya NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 240 p.

3. Tymchenko, Yu.V. (2012), "Formation of cooperative organizations in Ukraine", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, no. 1, pp. 108-113.

4. Demchak, I.M. (2014), "Social and economic essence of special peasant farms", *Produktyvnist ahropromysloвого vyrobnytstva. Ekonomichni nauky*, Iss. 25, pp. 3-7.

5. Verkhovna rada Ukrainy (1997), *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu* [About agricultural cooperation], Zakon Ukrainy dated 17.07.1997 no. 469/97-VR (ed. 19.01.2013), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-vr> (access date November 20, 2019).

6. Verkhovna rada Ukrainy (1997), *Pro silskohospodarsku kooperatsiiu* [About agricultural cooperation], Zakon Ukrainy dated 17.07.1997 no. 469/97-VR (ed. 19.01.2013), available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-vr> (access date November 20, 2019).

7. Kalachevska, L.I. (2018), "Agricultural cooperation in the context of innovative rural development in Ukraine", *Intelekt XXI*, no. 6, pp. 61-65.

8. Pimenova, O. (2013), "Agricultural servicing cooperative as a factor of competitive management of small and medium-sized farms in Ukraine", *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Ekonomika*, Iss. 148, pp. 58-61.

9. Chaianov, A.V. (1991), *Osnovnye idei i formy organizatsii selskokhoziaystvennoy kooperatsii* [The main ideas and forms of organization of agricultural cooperation], Nauka, Moscow, Russia, 454 p.

10. Varchenko, O.M., Svynous, I.V. and Demchak, I.M. (2013), "The current state and problems of development of personal peasant farms in Ukraine", *Visnyk ahrarnoi nauky*, no. 11, pp. 55-59.

11. Gordon, A.V. (Ed.), *Velikiy neznakomets: krestiane i fermery v sovremennom mire* [The Great Stranger: Peasants and Farmers in the Modern World], Translated by T. Shanina, Izdatelskaia gruppa "Progress" "Progress-Akademiia", Moscow, Russia, 432 p.

Попова Т.В., Іщенко А.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНИХ ВІДНОСИН НА БАЗІ ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Мета. Обґрунтування напрямків розвитку обслуговуючої кооперації в системі аграрного сектору економіки України на базі особистих селянських господарств, враховуючи світові та національні соціально-економічні тренди.

Методика дослідження. Методологічною основою дослідження обрано системний підхід до вивчення процесів та явищ, за допомогою якого виявлені проблеми розглядаються з позицій цілісності і нерозривності об'єкта та середовища його існування, цілей і методів управління, засобів його моніторингу. Метод наукової абстракції, разом з методами аналізу і синтезу, в ході дослідження дозволив узагальнити та обґрунтувати суть кооперації та кооперативу, вивчити та систематизувати чинники, що впливають на діяльність сільськогосподарських кооперативів, обґрунтувати поняття «неприбутковості» діяльності обслуговуючих кооперативів. При дослідженні розвитку кооперації було широко застосовано метод соціометричного обстеження, зокрема анкетування, яке проводилось за допомогою спеціально підготовлених опитувальних листів. Матеріали, зібрані за допомогою розроблених авторами анкет, дозволили вивчити ступінь зацікавленості виробників у розвитку сільськогосподарської кооперації в регіоні.

Результати. Обґрунтовано розвиток міжгосподарських об'єднань на основі кооперації виробничих, фінансових та людських ресурсів особистих селянських господарств. Визначено етапність їх формування, що передбачає створення суб'єктів інфраструктурного забезпечення їх розвитку.

Наукова новизна. Запропоновано проект створення системи обслуговуючої кооперації для суб'єктів малого аграрного виробництва, основною метою якої є підвищення рівня ефективності функціонування сільськогосподарського виробництва даної групи аграріїв за рахунок їхньої інтеграції у мережу багатогалузевих кооперативних об'єднань.

Практична значущість. Доведено, що у системі, заснованій на врахуванні економічних інтересів усіх суб'єктів інтеграції, створені основи для поєднання й узгодження їхніх інтересів, включаючи і ОСГ, що в кінцевому підсумку повинно позначитися, по-перше, на обсягах переробки продукції ОСГ, по-друге, на створенні умов для

нагромадження та розширеного відтворення сільськогосподарських підприємств, по-третє, створення основи для розвитку ОСГ населення в інтеграції з суспільним виробництвом.

Ключові слова: особисте селянське господарство, кооперація, кооператив, виробництво, збут.

Popova T.V., Ishchenko A.V. PROSPECTS OF THE DEVELOPMENT OF COOPERATIVE RELATIONS ON THE BASIS OF PERSONAL PEASANT FARMS

Purpose. The aim of the article is substantiation of directions of development of service cooperation in the system of agrarian sector of economy of Ukraine on the basis of personal peasant farms, taking into account world and national social and economic trends.

Methodology of research. The methodological basis of the study is a systematic approach to the study of processes and phenomena, through which the identified problems are viewed from the standpoint of the integrity and continuity of the object and its environment, goals and methods of management, means of its monitoring. The method of scientific abstraction, together with the methods of analysis and synthesis, in the course of the study allowed generalizing and substantiating the essence of cooperation and cooperatives, to study and systematize the factors that influence the activities of agricultural cooperatives, to substantiate the notion of «non-profitability» of cooperatives. The method of social metric examination is widely used in researching the development of the cooperative, in particular, the questionnaire, which was conducted with the help of specially prepared questionnaires. The materials collected with the help of the questionnaire developed by the authors made it possible to study the degree of interest of producers in the development of agricultural cooperation in the region.

Findings. The development of inter-economic associations based on the cooperation of production, financial and human resources of personal peasant farms is substantiated. The stages of their formation have been determined, which envisages the creation of subjects of infrastructure support for their development.

Originality. A project of creating a service cooperative system for small agricultural entities is proposed, the main purpose of which is to improve the level of functioning of agricultural production of this group of farmers by integrating them into the network of multi-sector cooperative associations.

Practical value. It is proved that in the system based on consideration of economic interests of all subjects of integration, the bases are created for combining and reconciling their interests, including PPF, which should ultimately affect, first, the volumes of processing of PPF products, and secondly, to create conditions for the accumulation and expanded reproduction of agricultural enterprises, and thirdly, to create the basis for the development of PPF population in integration with social production.

Keywords: personal peasant farm, cooperation, cooperative, production, sales.

Попова Т.В., Ищенко А.В. ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ КООПЕРАТИВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ НА БАЗЕ ЛИЧНОГО КРЕСТЬЯНСКОГО ХОЗЯЙСТВА

Цель. Обоснование направлений развития обслуживающей кооперации в системе аграрного сектора экономики Украины на базе личных крестьянских хозяйств, учитывая мировые и национальные социально-экономические тренды.

Методика исследования. Методологической основой исследования избран системный подход к изучению процессов и явлений, с помощью которого обнаружены проблемы рассматриваются с позиций целостности и неразрывности объекта и среды его существования, целей и методов управления, средств его мониторинга. Метод научной абстракции, вместе с методами анализа и синтеза, в ходе исследования позволил обобщить и обосновать суть кооперации и кооператива, изучить и систематизировать факторы, влияющие на деятельность сельскохозяйственных кооперативов, обосновать понятие «неприбыльности» деятельности обслуживающих кооперативов. При исследовании развития кооперации был широко применен метод социометрического обследования, в частности анкетирование, которое проводилось с помощью специально подготовленных опросных листов. Материалы, собранные с помощью разработанных авторами анкет, позволили изучить степень заинтересованности производителей в развитии сельскохозяйственной кооперации в регионе.

Результаты. Обосновано развитие межхозяйственных объединений на основе кооперации производственных, финансовых и человеческих ресурсов личных крестьянских хозяйств. Определена этапность их формирования, которая предусматривает создание субъектов инфраструктурного обеспечения их развития.

Научная новизна. Предложено проект создания системы обслуживающей кооперации для субъектов малого аграрного производства, основной целью которой является повышение уровня эффективности функционирования сельскохозяйственного производства данной группы аграриев за счет их интеграции в сеть многоотраслевых кооперативных объединений.

Практическая значимость. Доказано, что в системе, основанной на учете экономических интересов всех субъектов интеграции, созданы основы для объединения и согласования их интересов, включая и ЛКХ, что в конечном итоге должно сказаться, во-первых, на объемах переработки продукции ЛКХ, во-вторых на создании условий для накопления и расширенного воспроизводства сельскохозяйственных предприятий, в-третьих, создание основы для развития ЛКХ населения в интеграции с общественным производством.

Ключевые слова: личное крестьянское хозяйство, кооперація, кооператив, виробництво, збут.